

(indices and symbols – graphic signs) and nonverbal (codes, symbols and signs – conditional display).

The main source of income and the formation of such signs is legal society, so there is every reason to believe that the law has social values for conditionality (sociological thinking).

Moreover, this socio-valuable essence of law is revealed through its own value (as a necessary product of human activity), personal value to man (as a criterion and gradation scale of a model of legal behaviour) and instrumental value to society (as regulator of socially significant legal relationships).

Non-verbal legal signs form in society generally applicable symbolic images of a man because of his professional occupation, lifestyle, demeanour, etc.; modeling the stereotypes of desired, permitted and prohibited behaviour, create the legal symbols that have a chance to develop into symbolic artefacts and national archetypes by which it recognizes the state. In general, legal signs mark, define, structuring, classify, organize and regulate legal relations.

Key words: sign system, legal sign, legal symbols, pattern.

Стаття надійшла 29 серпня 2014 року

УДК 340.12

Г. С. Боровська

ІДЕОЛОГЕМА ТВОРЧОГО СПАДКУ М. О. БЕРДЯЄВА: ВІД МАРКСИЗМУ ДО ПРАВОВОГО УНІВЕРСАЛІЗМУ

Запропоновано для розгляду недосліджену тему творчого доробку російського мислителя Миколи Бердяєва: становлення та розвиток суспільно-політичних поглядів, ідеологем російського соціуму у філософсько-правовому вимірі. Досліджено «бердяєвський» суспільно-політичний проект «російська ідея», поєднання філософсько-правових ідей соціалізму, християнського гуманізму, анархізму, націоналізму, демократизму, лібералізму та правового універсалізму, яка реалізувалася у формі «революційного марксизму», що став «російським месіанізмом» більшовизму.

Стверджено, що для М. Бердяєва була актуальною ідеологічна концепція «персоналістського соціалізму», де він намагався поєднати соціально-політичні ідеї з релігійними пошуками.

Ключові слова: ідеологія, соціалізм, марксизм, більшовизм, християнський гуманізм, демократія, націоналізм, анархізм, лібералізм, правовий універсалізм.

Постановка проблеми. Російська філософсько-правова думка початку ХХ століття перебувала в творчому піднесенні Срібного віку. Природньо-правову філософську основу становила східнослов'янська духовна матриця, яка дала поштовх для розвитку державотворчих релігійних, суспільно-політичних, культурологічних ідеологем. Бердяєвський політичний проект російського соціуму відповідає за змістом природно-правовій парадигмі Росії, де відстежується зв'язок правової тематики з філософсько-антропологічною проблематикою, юридичних проблем із морально-етичними, відповідність і особливість східнослов'янської цивілізації, її філософсько-етичним обґрунтуванням природних прав людини [1, с. 401]. «Нове середньовіччя» в цілому, – таку характеристику надав М. О. Бердяєв цьому епохальному історичному факту, і наголошує, що Росії при переході до нової історії, до нового середньовіччя буде відведено особливе місце. Вона ж, очевидно, породить антихриста, ніж гуманістичну демократію і нейтральну гуманістичну культуру [2, с. 13].

М. О. Бердяєв (1874–1948) – неординарна особистість, мислитель, представник, речник російського суспільства. «Лібералізм, демократія, парламентаризм, конституціоналізм, юридичний формалізм, гуманістична мораль, раціоналістична і емпірична філософія відмирають і гублять первісне значення», – зауважив російський мислитель [2, с. 14]. І наголосив, що в критичний час розвитку російського суспільства, з приходом до влади більшовиків, «російська ідея», або «російський месіанізм», перероджується і стає «комунізмом – збоченням російської ідеї» [3, с. 540].

Ідеологічні доктрини розвитку російського суспільства, історична та соціально-культурологічна фабула дають підстави для дослідження політичного проекту «російського суспільства» М. О. Бердяєва. «Бердяєвська месійність» зумовлена прагненням знайти альтернативний шлях соціально-правових перетворень, на відміну від радикальних позитивістських моделей революційного характеру, і вибудувати власну ідеологічну концепцію, яка пов'язує людину і світ, «релігійний», «індивідуальний» і «персоналістський соціалізм», інтереси культурної верстви з інтересами революційних соціальних рухів і народів і в лівій інтелігенції [3, с. 210–212]. Участь М. О. Бердяєва у становленні російського соціуму та визначенні «російської ідеї» як доктрини державотворення потребує вивчення, дослідження і філософсько-правового осмислення. Зауважимо доктринальний характер ідеологічних напрацювань М. О. Бердяєва: соціалізм, демократизм, націоналізм, християнство, анархізм, лібералізм, консерватизм, правовий персоналізм.

Стан дослідження. Суспільно-політичні погляди М. О. Бердяєва стали можливими для вивчення в кінці ХХ століття, після розпаду СРСР саме в цей час надруковані його праці «Російська ідея. Головні проблеми російської думки ХІХ століття і початку ХХ ст.» («Роздуми про долю Росії і Європи»), «Нове середньовіччя». Розвиток європейських цінностей, демократії, громадянського суспільства і правової держави, ідеологічні чинники зумовили «повернення» київського, російського мислителя М. О. Бердяєва на українські терени. Значимо, що ідеологічна війна, оголошена М. О. Бердяєвим більшовицькій Росії, була затяжною, але й ідеологічно оголеною виявилася «російська дійсність».

Уперше до цієї тематики звернулися українські дослідники – за авторством В. Кременя, Д. Табачника та В. Ткаченка опубліковане дослідження «Україна: альтернативи поступу», де ідеологічна складова вивчається за спадщиною М. Бердяєва.

Зокрема, вчені зазначають ідеологічний внесок М. О. Бердяєва у розкриття суті «більшовизму» як неправової, тоталітарної політичної системи [4, с. 271–275].

Суспільно-політичні дослідження філософської спадщини М. Бердяєва були темою дисертаційної роботи В. В. Бушанського, зокрема становила методологічний аналіз «бердяєвського» тлумачення політичних явищ [5, с. 2].

Концептуальні питання, пов'язані з розумінням держави, суспільно-політичних процесів, ідеології в працях М. О. Бердяєва, були предметом вивчення С. А. Титаренко, В. І. Тимошенко [6; 7]. Зокрема, А. Вайшвила підкреслює, що М. О. Бердяєв надав підстави для формування такої ідеологічної течії, як правовий персоналізм, що ґрунтується на абсолютній цінності особи, пріоритету, суб'єктивного права [8, с. 43].

Проблему становлення ідеології, її історичну генезу, а саме – «руський вектор», досліджував український вчений О. М. Ситник, зважаючи на думки і твердження М. О. Бердяєва щодо національної свідомості, національної та державної ідеології [9, с. 198].

У цілому питання формування російської ідеології як такої, бердяєвської спадщини в цьому напрямі зокрема, не досліджувалося, що має негативні наслідки для розуміння сучасного російського соціуму і політико-правової ситуації в цілому.

Виклад основних положень. Ідеологема соціально-політичного життя Росії, згідно з визначенням М. О. Бердяєва, в більшості

страждала централізмом, відчувалася невідповідність між політичними і культурними ідеологіями і необсяжним російським життям. Загалом, на думку мислителя, всі російські ідеології були завжди тоталітарними, теократичними або соціалістичними [3, с. 285].

Народження соціальної і політичної теми загалом у російській свідомості, на думку М. Бердяєва, відбулося у XIX столітті. Засновником соціалістичної ідеології Росії, народного, самобутнього російського соціалізму, на думку М. О. Бердяєва, є Герцен. «Соціалізм у Герцена, – підкреслює М. О. Бердяєв, – народницький і разом з тим індивідуалістичний» [3, с. 55]. Предтечею російського комунізму М. Бердяєв вважає В. Белінського – він набагато більше, ніж Герцен, утверджував більшовицьку мораль [3, с. 67]. На думку М. Бердяєва, соціалізм глибоко вкорінений в російську природу. Це було підставою вважати, що російській народ покликаний здійснити соціальну правду, братство людей. Типовий російський соціалізм, на думку М. Бердяєва, був природний, комунітарний, подібно до російського побуту та російських природних звичок народу, і був позбавлений політичного спрямування.

Марксизм, ленінізм, соціалізм, комунізм, більшовизм у філософсько-правовому векторі, як ідеологічне і суспільно-політичне буття російського народу, вперше опрацював М. О. Бердяєв. Революційний, войовничий, терористичний марксизм знайшов підтримку народної стихії і став ідеологічною доктриною більшовизму, зазначив М. Бердяєв. Водночас «більшовизм» стає ідеологічною, духовною і економічною основою, базисом і надбудовою диктатури пролетаріату, тоталітарною, лівоекстремістською ідеологією радянської влади. М. О. Бердяєв надав таку характеристику цим подіям: «Більшовизм відповідає духовному стану російського народу – відступництво від віри, глибока деморалізація народу. Більшовизм був збоченським, здійсненням навиворіт російської ідеї, і допомогло те, що у росіян, – підкреслює М. О. Бердяєв, – є велика схильність до автократичної влади, відповідно, ні про яку правову конституційну державу не могло бути мови» [2, с. 39].

Слово «більшовизм», зазначає М. Бердяєв, виявилось відмінним символом для російської революції. Для російської лівої інтелігенції революція завжди була і релігією, і філософією. Саме революційний марксизм був пристосований до російських умов і русифікувався, зросійщився, месіанська ідея марксизму, пов'язана з місією пролетаріату, поєдналася з російською месіанською ідеєю [3, с. 215].

Революційний більшовизм отримав продовження у радянському, російському комунізмі: ленінізм-сталінізм, зауважує М. Бердяєв, не є класичним марксизмом, це російський комунізм. Комунізм, незважаючи на марксистську ідеологію, є російським явищем, і причетний до долі російського народу [3, с. 216]. Причину небувалого динамізму і дієвості марксизму-комунізму М. Бердяєв убачає в тому, що він використовує технології зомбування, як деякі релігії, і підкреслює, що наукова теорія і політична практика ніколи не могли б відібрати подібну місію. Ця догматична система поділу на ортодокс і ересь, де на рівень святенництва піднято вчення Маркса, Енгельса, Леніна і Сталіна, у тому не може сумніватися; розділення світу на вірних і невірних; ієрархічно організована комуністична церква з директивами зверху та уособленням совісті з вищим органом комуністичної партії [3, с. 504].

Проблеми ж соціального суспільства, соціалізму М. Бердяєв намагається розв'язати в контексті «Людина і суспільство. Соціалізм», де наголошує, що ставлення людини до суспільства дуже загострилися у зв'язку з роллю, яку виконує соціалізм у світовому житті. Практична правда соціалізму, підкреслює М. О. Бердяєв, метафізика соціалізму, недостовірна – соціалізм двоякий; він може створити або нове вільне суспільство, або нове рабство. Суттєву різницю між соціалізмом і комунізмом мислитель убачає в тому, що соціалізм не вимагає тоталітарного світогляду, як комунізм, і не прагне до колективізації приватного життя людини і не всі засоби вважає дозволеними [3, с. 460]. В обґрунтуванні соціалізму як ідеологічної течії погляди М. О. Бердяєва соціально залежні: соціалізм народницький, соціалізм науковий чи марксистський, соціалізм утопічний. Четвертий період, який виокремлює М. Бердяєв, – соціалізм комуністичний [3, с. 540]. Релігійний соціалізм засновувався на соціальній правді, до цього напрямку М. Бердяєв залучає покоління, яке трансформувало в поглядах від «від марксизму до ідеалізму», це так звані «люди духовно-культурного ренесансу», які мислили «про проблеми по суті»: вони поєднували соціально-політичні ідеї з релігійними пошуками. Центральними посталями, на думку М. О. Бердяєва, в цій течії російської думки, наближеними до православ'я, були С. Булгаков, П. Струве, С. Франк [3, с. 206–212]. Головними посталями релігійної думки і релігійних пошуків ХХ століття, зазначає М. Бердяєв, були не філософи, а письменники Ф. Достоевський і Л. Толстой [3, с. 155]. Проте сумніви щодо виправдання приватної власності, права судити і карати, усвідомлення вини перед

людьми праці, вічне покаяння і страждання, мрія про братство людей, були марні – культурна еліта була ізольована і відірвана від широких соціальних течій того часу [10, с. 149]. Найбільш обтяжливою проблемою в соціалізмі М. О. Бердяєв вважав свободу. Саме ця проблема може бути вирішена на ґрунті релігійного соціалізму, оскільки мета людського життя – духовна, а соціальне є лише її засобами [3, с. 461–462]. Відповідно розвиток релігійної ідеології, зокрема християнського гуманізму, М. О. Бердяєв визначає цілком природним, це – російський погляд на визнання самодостатньої людини і її самоствердження. Людяність, підкреслює мислитель, є однією з характерних рис росіянина; людина для росіян вище принципу власності, і це визначає соціальну мораль і відрізняє їх від західноєвропейського розуміння. Християнський гуманізм як природна ідеологічна доктрина, на думку М. Бердяєва, обумовлюється і суспільно-правовим концептом, який напрацювався російською інтелігенцією, зокрема інтелігенція не бажає прав для себе, коли мужицтво не має прав. Л. Толстой, Ф. Достоєвський, В. Соловйов, за твердженням М. Бердяєва, були християнськими гуманістами [3, с. 75–85]. Загалом проблема гуманізму, релігійного і християнського рефлексується М. Бердяєвим за напрямками «буття і суще», «очікування нової епохи Святого Духа», «гуманізм і гуманітаризм» у вимірі «царства Духа і царства Кесаря», де відбувається «боротьба за істину» [3, с. 429]. Ідеологія християнського гуманізму, на думку М. Бердяєва, має сенс у принципі «утвердження невід'ємних прав людини» [3, с. 465], тому стверджує основи християнського соціалізму [2, с. 81]. Демократичні, правові за суттю основи «християнського соціалізму» в спосіб традиційної для М. Бердяєва рефлексії слугують для визначеності і розуміння демократичного соціалізму.

Демократія і соціалізм, як стверджує мислитель, принципово протилежні, в основу демократичної ідеї покладено гуманістичне самоствердження людини. Демократія, на думку мислителя, виникла з пафосу свободи, визнання невід'ємних прав кожної людини, прав тієї ж демократії і є утвердженням свободи совісті, свободи вибору. Демократія, зазначає М. Бердяєв, є ареною боротьби інтересів і конфліктів, проблема демократії не тільки політична, але й духовно-культурна, вона політично вибудовує суспільство так, ніби істина не існує [2, с. 63–79].

Водночас М. Бердяєв підкреслює, що існують різні перехідні форми між демократією і соціалізмом на зразок соціал-демократії, соціалізм же в принципі заперечує суверенітет народу, свободне

волевиявлення народу і право кожного громадянина брати участь у волевиявленні. На думку М. Бердяєва, це право брати участь належить вибраній частині пролетаріату, що виправдовує диктатуру і тиранію меншості, так званих носіїв «чистої соціалістичної ідеї». Соціалізм є авторитарним суспільством і означає кризу самоствердження людини, на протигагу демократії, як зазначає мислитель [2, с. 62–73]. У розгляді цього питання у напрямі «Людина і суспільство. Соціалізм» М. Бердяєв підкреслює, що людина є істотою природною, соціальною. Вживаючи цей термін (соціалізм) в радикальному сенсі, не можна вирішити головні питання людського суспільства, тому слід говорити про організацію братської спільноти, суспільства персоналістичного і комунітарного [3, с. 456–462].

Ідеологічні засади демократії викладені М. Бердяєвим у векторі «Демократія і особистість». Мислитель стверджує, що демократичні ідеї та ідеології, демократія сприймалася як благо, що забезпечує свободу особистості, але водночас слід зважати, що «соціальна демократія Маркса» не охоплює автономію особистості. Відповідно, він стверджує, що для цілісного розуміння демократії важливо врахувати духовні цінності і цілі, істинний дух людства, дух особистості і дух народу. Відтак мудрець зазначає, що демократія прав людини і громадянина мала релігійно-духовну основу. В Росії ж рецепція ідей демократії, на його думку, була відірвана від ідеї прав людини і громадянина, і утвердження прав особистості не пов'язувалося з обов'язками і відповідальності особистості, перемагала безвідповідальна теорія соціального середовища, яка породжувала лише претензії [3, с. 416–418]. М. Бердяєв визнає істинною демократією народне самоуправління як організовану цінність, де відповідальність за долю суспільства повинна покладатись на особистість і народ, який володіє дисципліною свідомості і волі, позаяк стверджує, що демократичному формалізму слід протиставити визначений (відповідний) зміст народної свідомості і духовності, і лише в цьому випадку правда демократії, правда людського самоуправління поєднається з правдою духа, з духовними цінностями особистості і народу [3, с. 420–421].

Актуальність національного питання мислитель обумовлює зростом національної свідомості народів і називає національну свідомість і націоналізм явищем і темою XIX–XX століть [3, с. 325]. Національна ідеологія, або ідеологія націоналізму, М. О. Бердяєвим напрацьовувалася за напрямками: «національність і людство», «націоналізм і месіанізм», «націоналізм і імперіалізм», «єдність людства і націоналізм».

Загалом мислитель розглядає це питання в контексті «Проблема національності. Схід і Захід» [3, с. 303–354]. Національність і боротьба за її буття, як стверджує М. Бердяєв, не означає розбрат в людстві і з людством, і є цінністю, яка твориться історично, на противагу космополітизму, який, на думку мислителя, є збоченською і нездійсненою мрією про єдине братське і досконале людство [3, с. 303–304]. У площині розгляду національних облич, національних духовних рис і культури, зауважує М. Бердяєв, слід визнати конкретне російське життя, орієнтоване на конкретні ідеї нації і особи, а не на абстрактні ідеї класу і людства, оскільки доля Росії дорожча від долі класів і партій, доктрин і вчень. У національному генії розкривається вселюдське, через індивідуальне відбувається універсальне і творче ствердження національності є утвердженням людства, а національність і людство – одне ціле [3, с. 306–310].

Обстоюючи месіянність російського народу, мислитель звертає увагу, що в ньому поєднався надмірний націоналізм, винятково єврейський месіанізм і істинно християнський, жертвенний месіанізм, проте зазначає, що месіанізм не може бути програмою, а програма повинна бути творчо національною [3, с. 316–317]. У цілому М. Бердяєв підкреслює, що месіанська ідея, якою були одержимі А. Федоров, Ф. Достоевський, В. Соловйов, повинна бути великим духовним піднесенням до нового життя для всього світу [3, с. 316–317]. На думку М. Бердяєва, націоналізм, проблема націоналізму є надто актуальною в світовій політиці, особливо в кризовий період світової війни, яка гостро порушила питання про долю всіх національностей, і проблема націоналізму і імперіалізму дуже загострена світовою боротьбою народів. Зауважимо, М. Бердяєв зазначає, що імперіалізм і націоналізм мають різні фундаменти, за ними приховані різні мотиви і їх слід розрізняти, і якщо російський імперіалізм не відображатиме російського народного духу, то він розпочне трінуватися, і це призведе до розпаду Росії [3, с. 318–319]. Самоствердження національності може набувати і форми націоналізму, тобто замкнутості, виключності, ворожості до інших національностей. Націоналізму слід протиставити універсалізм, який не заперечує національні індивідуалізації, а об'єднує їх у конкретній (визначеній) спільності, проте можливі і викривлення такого процесу, яким є імперіалізм. Тому, підкреслює М. Бердяєв, національність як така – позитивна цінність, яка збагачує життя людства, а націоналізм є злом, який спричиняє ненависть до інших народів, шовінізм і ксенофобію. І найжахливіше те, що він є одним із чинників воєн.

На думку М. Бердяєва, своєрідним феноменом націоналізму є державний націоналізм, який нічого спільного немає з національним, він безпосередньо пов'язаний з державою і позбавлений національних рис і національної культури [3, с. 513–514]. Національність є індивідуальним буттям, поза яким неможливе існування людства. Націоналізм, як стверджує М. Бердяєв, обумовлюється лише біологічно [3, с. 311].

Ідеологія анархізму М. Бердяєвим визначена як винятково російське явище, породжене і обумовлене психологією російського народу, і є мовою російського духу. У ХІХ столітті російська інтелігенція сповідує бездержавний, безвладний ідеал і створює крайні форми анархічної ідеології. Своєрідний анархічний елемент можна віднайти у всіх соціальних релігійних і антирелігійних течіях, у великих російських письменників у складі руського характеру, зауважує М. Бердяєв [3, с. 125]. Мислитель підкреслює, що потужний анархічний елемент був присутній в слов'янофільській ідеології, «жодних гарантій, без політики» [3, с. 126–127]. Анархізм як політична течія, характерний і для крайніх лівих, і для крайніх правих: слов'янофіли і Достоєвський, і Бакунін, Кропоткін, Лев Толстой [3, с. 229].

Філософсько-правова рефлексія «анархізму» як такого М. Бердяєвим визначена в цілому тематикою: російське ставлення до влади, руська (російська) «вольниця», релігійний анархізм, людина і кесар [3, с. 539–541]. Ідеологія анархізму, на думку М. Бердяєва, створила умови для анархічної революції шляхом кривавого насильства і терору. Саме Бакунін є представником революційного анархізму в найбільш крайніх формах, але за всієї викривленості його світогляду, підкреслює М. Бердяєв, він є найбільш відповідним, достовірним російській ідеї. Релігійний анархізм Л. Толстого «неспротиву злу, насиллю», Ф. Достоєвського «свободи духу» є за суттю, як зауважує М. Бердяєв, послідовною і радикальною формою анархізму, запереченням влади і насилля. Згідно з бердяєвськими розвідками, анархізм у російських формах є темою російської свідомості і російських пошуків [3, с. 130–135]. Проте М. Бердяєв персонально засвідчує, що для нього є неприйнятною «утопія щасливого, бездержавного буття: функції держави залишаються і в умовах цього світу, але держава має лише функціональне, і підпорядковане значення» [3, с. 464].

Концептуальні основи ліберальної ідеології, релігійної, соціальної і правової викладені в «Основних проблемах російської думки ХІХ ст. і початку ХХст.» – праці М. Бердяєва. Це «проблема протистояння «особистості і світової гармонії», «проблема гуманізму», «соціальна тема», «тема влади», «проблема національності», «психо-

логія політики і суспільства», «протиріччя свободи, комунітарність, колективізм, і націоналізм». «Наше суспільство, – стверджує М. Бердяєв, – ліберальне і ліве, але цей лібералізм і лівість безсилі і проявляються в основному в опозиційному настрої або обуренні» [3, с. 412].

Проблема свободи, прав і свобод людини і громадянина становить бердяєвську ідеологію лібералізму, правового універсалізму і є найбільш актуальною і придатною для дослідження саме у філософсько-правовому векторі. Проблема свободи і боротьба за неї для мислителя була темою життя і творчого пошуку: «Свобода на початку і свобода в кінці, – зазначає М. Бердяєв, – боротьба за свободу, яку я вів ціле життя, була найпозитивнішим і найціннішим в моєму житті». «Свобода, особистість, творчість є в основі мого світовідчуття і світоспоглядання». Однак, він зазначає, що особистість, яка усвідомила свою цінність і первородну свободу, залишається самотньою перед суспільством, масовими процесами історії. Свобода, підкреслює мислитель, не є індивідуалізмом. Вона є шляхом до розкриття універсуму в індивіді [10, с. 56–63].

Свобода суспільства у концепції М. Бердяєва визначається свободою особистості, але не слід розглядати свободу як засіб для здійснення колективного соціального устрою і таку, що залежить від соціального устрою. Свобода є не право, а обов'язок. Декларація прав людини і громадянина, на відміну від старого ліберального розуміння свободи, повинна бути декларацією обов'язків людини і громадянина [3, с. 485]. Людина є суб'єктом і особистістю, і виправданий є той соціальний устрій, який це визнає [3, с. 459]. У розділі «Психологія політики і суспільства» мислитель підкреслює, що реальність суспільного життя і головна біда Росії у тому, що не вистачає справжніх людей для радикальних змін і у відсутності самодисципліни» [3, с. 412], а питання суспільної і політичної діяльності повинно бути одухотвореним і сприяти відродженню ідентичності народу. Ідейність у політиці повинна бути пов'язана з удосконаленням особистості, вихованням душі народу і з усвідомленням великої відповідальності [3, с. 407–409].

Висновки. У контексті суспільно-політичних проблем і правових державотворчих процесів актуальним є творення державної ідеології та її відповідність національній ідеї. На нашу думку, творчий доробок М. Бердяєва дає змогу осмислити та проаналізувати ідейні витоки марксизму, соціалізму, націоналізму, анархізму, демократії, лібералізму та початки правового універсалізму. Також зазначимо і недолік, а саме – відсутність філософсько-правової рефлексії у російському соціумі з цього питання, що створює прецедент політичної невизначеності.

ності і самоідентифікації населення. Це насамперед стосується російського суспільства, багатонаціонального, соціально обтяженого, з типовим правовим нігілізмом та ілюзією релігійного месіанізму. Бердяєвський соціально-політичний проект «соціальної правди і братства людей» є нездійсненим з огляду на нездоланні природні суперечності і відсутність правових підстав, що завершився пролетаризацією Росії. Свобода суспільства, правової конституційної держави, питання лібералізму російського устрою виявилися неприйнятними для російського соціуму через велику схильність до авторитарної влади.

-
1. Бачинін В. А. Філософія права: підручник для юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. А. Бачинін. – К.: Ін Юре, 2003. – 472 с.
 2. Бердяев Н. «Новое средневековье». Размышление о судьбе России и Европы / Николай Бердяев. – М.: Феникс-ХДС-Пресс, 1991. – С. 84.
 3. Бердяев Н. А. Русская идея / Н. А. Бердяев // Основные проблемы русской мысли XIX и начала XX в. Судьба России. – М.: Изд-во В. Шевчук, 2000. – 542 с.
 4. Кремень В. І. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду) / В. І. Кремень, Д. В. Табачник, В. М. Ткаченко. – К.: «ARC-UKRAINE», 1996. – 793 с.
 5. Бушанський В. В. Політична етика у філософії М. О. Бердяєва: доєміграційний період (1900–1922): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 – теорія та історія політичної науки / В. В. Бушанський. – К., 2004. – 17 с.
 6. Тимошенко В. І. Релігійно-філософська концепція держави М. О. Бердяєва / В. І. Тимошенко // Щорічник наукових праць. Вип. 14. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 62–68.
 7. Титаренко С. А. «Концепция понимания государства в работах Николая Бердяева» / С. А. Титаренко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 1. – С. 45–52.
 8. Вайшвила А. Правовий персоналізм як теорія сучасного демократичного суспільства: досвід напрацювань правової аксіоматики / А. Вайшвила // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – 2007. – № 3. – Ч. 1 (у 4 ч.). – Луганськ, 2007. – С. 35–47.
 9. Ситник О. М. Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка / О. М. Ситник. – Донецьк: Вид-во «Вебер» (Донецька філія), 2009. – 244 с.
 10. Бердяев Н. А. Самопознание (Опыт философской автобиографии) / Н. А. Бердяев. – М.: Книга, 1991. – 446 с.

Боровская Г. С. Идеологема творческого наследия Н. А. Бердяева: от марксизма к правовому универсализму

Рассматривается неисследованная тема творческого наследия российского мыслителя Николая Бердяева: становление и развитие обществен-

но-политических взглядов, идеологем российского социума в философско-правовом измерении.

Изучается «бердяевский» общественно-политический проэкт «российская идея», соединения философско-правовых идей социализма, христианского гуманизма, анархизма, национализма, демократизма, либерализма и правового универсализма, которая реализовалась в форме революционного марксизма, «российского мессианизма», большевизма. Утверждается, что для Н. А. Бердяева была актуальной идеологическая концепция «персоналистического социализма», где он старался соединить социально-политические идеи с религиозными исканиями.

Ключевые слова: идеология, социализм, марксизм, большевизм, христианский гуманизм, демократия, национализм, анархизм, либерализм, правовой универсализм.

Borovska G. S. Ideologem of M. Berdyaev creative inheritance: from marxism to legal universalism

The article deals with the uninvestigated theme of Russian thinker Mykola Berdyaev creative achievements: formation and development of the social and political views, ideologems of Russian society in the philosophical and legal dimension. The «Berdyaev's» socio-political project «Russian idea», the combination of philosophical and legal ideas of socialism, Christian humanism, anarchism, nationalism, democracy, liberalism and legal universalism, which was realized in the form of «revolutionary Marxism» and has developed into «Russian messianism» of Bolshevism are researched. It is confirmed that for M. Berdyaev the ideological concept of «personalistic socialism» in which he tried to combine social and political ideas with religious quest was of great importance.

Creation of the State ideology and its conformity to national ideas is a vital question in context of social and political, nation-building processes. In our opinion, the creative achievements of Berdyaev give the possibility to comprehend and analyze the ideological origins of Marxism, socialism, nationalism, anarchism, democracy, liberalism and principles of legal universalism. It should be mentioned that the lack of philosophical and legal reflection in the Russian society on the issue creates a precedent of political uncertainty and self-identification of the population. It primarily concerns the Russian society: multinational, socially burdened, with typical legal nihilism and illusion of religious messianism. Berdyaev's social and political project «social truth and fraternity» is unenforceable in view of the insurmountable natural contradictions and lack of legal grounds and ended with proletarianization of Russia. Freedom of society, of legal constitutional State, the question of Russian Division liberalism proved to be unacceptable for the Russian society by virtue of the propensity to autocratic power.

Key words: ideology, socialism, Marxism, bolshevism, Christian humanism, democracy, nationalism, anarchism, liberalism, legal universalism.

Стаття надійшла 16 травня 2014 року